

JERZY FLAGA

ANKIETA ZAKONNA NUNCJUSZA G. GARAMPIEGO
Z LAT 1773/74 JAKO PODSTAWA ŹRÓDŁOWA
DO BADAŃ NAD STUDIAMI ZAKONNYMI I ICH ORGANIZACJĄ

Do wychowania i wykształcenia duchowieństwa, zarówno diecezjalnego, jak i zakonnego, Kościół katolicki przywiązywał zawsze wielką wagę. Formacja duchowa oraz wykształcenie i poziom umysłowy zakonników, a zwłaszcza kapłanów zakonnych, decydowały w dużym stopniu o formach, przejawach i skuteczności wpływu, jakie zakony wywierały na życie społeczne, kulturalne, a przede wszystkim religijne wszystkich społeczeństw, w których przyszło im rozwijać się i działać.

Problem przygotowania kleru do pełnienia funkcji duszpasterskich nabrał szczególnego znaczenia w dobie potrydenckiej, kiedy trzeba było podjąć odnowę życia religijnego i bronić zaatakowanej przez reformację nauki Kościoła, czyli głoszonych przez niego prawd wiary oraz zasad postępowania moralnego.

Aby zbadać, jakie wychowanie i wykształcenie otrzymywali w tym czasie członkowie poszczególnych grup zakonnych czy pojedynczych zakonów, należy poznać funkcjonujące w nich studia wewnętrzne. Zależnie od wielkości, charakteru i celów, jakie sobie zakony stawiały, studia te były mniej lub bardziej rozwinięte i zorganizowane. Poziom studiów zakonnych, podobnie zresztą jak całego systemu edukacyjnego, od szkół parafialnych poczynając poprzez szkolnictwo średnie na uniwersytetach kończąc, można ocenić na podstawie wielu różnych kryteriów, wśród których dwa zdają się mieć zasadnicze znaczenie: pierwsze - to realizowany w poszczególnych studiach program nauczania, drugie zaś - to organizacja i struktura wewnętrzna studiów.

Materiały źródłowe tzw. ankiety zakonnej nuncjusza Giuseppe Garampiego w Polsce z lat 1773/74, wykorzystywane już przez zespół Instytutu Geografii Historycznej Kościoła w Polsce w KUL do badań nad strukturą i organizacją zakonów w Polsce w przededniu pierwszego rozbioru, a przez autora tego artykułu do przedstawienia ich działalności duszpasterskiej w drugiej połowie XVIII stulecia dostarczają również interesujących i raczej

rzadko notowanych w innych typach źródeł informacji na temat organizacji i struktury studiów wewnętrznych niektórych zakonów w wymienionych latach¹. Spośród bowiem 11 pytań, z jakimi nuncjusz Garampi zwrócił się do przełożonych poszczególnych prowincji zakonnych w swej ankiecie, dwa dotyczyły problematyki związanej ze studiami zakonnymi. Pierwsze z nich, które figurowało w ankiecie jako szóste, brzmiało (oczywiście po łacinie): "Ilu spośród kapłanów wymienionych w rubryce trzeciej [tzn. mającej zawierać wykaz kapłanów] jest profesorami szkół (*scholarum sint professores*)?" Pytanie drugie, które występowało w kwestionariuszu ankiety jako czwarte, odnosiło się do kleryków. Nuncjusz żądał w nim podania liczby kleryków po złożonych ślubach zakonnych (*clerici professi*).

O ile do dwu zagadnień omówionych w opublikowanych już pracach (tj. do organizacji i struktury wewnętrznej zakonów oraz ich działalności duszpasterskiej) Garampi sformułował tak bogaty zestaw pytań, że wyczerpywał nimi bez mała całość obu problemów, o tyle studia zakonne potraktował – jak widać – znacznie skromniej, chociaż bynajmniej nie można powiedzieć, że nie doceniał ich roli i potrzeby. Ograniczył się do zapytania tylko o dwie kwestie: o liczbę kapłanów zakonnych, którzy byli aktualnie profesorami, oraz o stan liczebny kleryków-profesów. Przy czym zapytywał o dane liczbowe ogólne, bez wnikania w szczegóły. Nie interesowało go na przykład, jakich przedmiotów nauczali profesorowie czy też, ile lat już studiowali, czyli – jak powiedzielibyśmy dzisiaj – na którym roku studiów byli owi klerycy. Należy też zauważyć, że oba te pytania różniły się pod względem formalnym. Pierwsze z nich, odnoszące się do profesorów, należało do grupy sześciu pytań spośród owych 11, w których chodziło o uzyskanie danych liczbowych o funkcjach duszpasterskich i dydaktyczno-wychowawczych pełnionych przez zakonników-kapłanów, drugie natomiast, dotyczące kleryków – do grupy trzech pytań, w których nuncjusz interesował się liczbą zakonników w poszczególnych konwentach według trzech podstawowych kategorii ich mieszkańców: kapłani, klerycy-profesi i laicy. W związku z tym w przypadku pytania pierwszego, podobnie jak w odniesieniu do wszystkich sześciu pytań tej grupy, Garampi żądał podania tylko liczby, jeśli natomiast chodzi o pytanie drugie – domagał się imiennej listy wszystkich kleryków-profesów, czyli takiego ujęcia, jakie stosowano powszechnie w katalogach².

¹ *Zakony męskie w Polsce w 1772 roku*. Pod red. L. Bieńkowskiego, J. Kłoczowskiego, Z. Sułowskiego. Lublin 1972; J. Fla g a. *Działalność duszpasterska zakonów w drugiej połowie XVIII wieku, 1767-1772*. Cz. 1: *Formy i możliwości pracy duszpasterskiej zakonów około 1772 roku*. Lublin 1986.

² Przy okazji warto zauważyć, że jeśli chodzi o pytanie dotyczące kleryków i braci laików, to nuncjusz Garampi nie był w pełni konsekwentny w jego sformułowaniu. W przypadku kleryków musieli być uwzględnieni tylko klerycy-profesi, a więc bez kleryków nowicjuszy, w drugim natomiast przypadku mogli być uwzględnieni wszyscy bracia laicy: profes i nowicjusze. To zapewne wpłynęło w pewnym stopniu na to, że forma, a niekiedy i treść nadesłanych odpowiedzi były różne.

Nietrudno zauważyć, że gdyby odpowiadający trzymali się ściśle pytań to wówczas zgromadzony przez nuncjusza materiał obrazowałby tylko jeden – interesujący wprawdzie, ale bardzo wąski aspekt studiów zakonnych. Oddawałby mianowicie stan liczbowy profesorów i kleryków w poszczególnych prowincjach i zakonach. Jednakże, podobnie jak przy obu wcześniej opracowanych zagadnieniach, również i w tym przypadku, pomimo jednoznacznie sformułowanych pytań, udzielone na nie odpowiedzi miały różny zakres treściowy³. Prawie zawsze wychodzono w nich poza zakres pytań, dając odpowiedzi bogatsze w treść, niż wymagało samo pytanie. Bogactwo treści zawartych w nadesłanych odpowiedziach zależało w dużej mierze od tego, w jakiej formie źródłowej zostały one zredagowane, a więc czy były to tabele, katalogi czy opisy domów, bo w takich trzech typach od strony formalnej były nadsyłane odpowiedzi⁴. Zresztą nawet w ramach tego samego typu źródła poszczególne zakony i prowincje nadsyłały odpowiedzi o różnym zakresie. Wspomnianego wzbogacenia treści dokonywano w dwojaki sposób: albo przez uszczegółowienie odpowiedzi, albo przez wprowadzenie dodatkowych informacji, nie wymaganych wprost przez pytanie. Uszczegółowienie w przypadku profesorów następowało najczęściej przez określenie ich specjalizacji, a więc podanie, jakie wykładali przedmioty, lub przez wyszczególnienie posiadanych przez nich stopni naukowych czy też precedencji profesorskiej⁵. Zwiększano wówczas liczbę rubryk w tabelach, podając w osobnych kolumnach liczbę profesorów poszczególnych przedmiotów. Tak postąpili na przykład bernardyni z prowincji litewskiej, którzy przeznaczyci dla zespołu profesorskiego cztery rubryki, zatytułowane odpowiednio: 1) profesorowie teologii spekulatywnej, 2) profesorowie teologii moralnej, 3) profesorowie filozofii i matematyki i 4) profesorowie retoryki. Podobnie postąpili paulini, którzy wyodrębnili dla profesorów pięć następujących rubryk: 1) profesorowie teologii, 2) profesorowie teologii moralnej, 3) profesorowie filozofii, 4) rezolutorzy i 5) pomocnicy profesorów (adjutores). Spośród 34 prowincji, z których nadesłano odpowiedzi w formie tabel i opisów domów, specjalizację profesorów podano dla 20 następujących zakonów i prowincji: dla augustianów eremitów, bazylianów z prowincji litewskiej, benedyktynów, dla bernardynów z trzech (oprócz wielkopolskiej)

³ Pewne wątpliwości co do poprawnego rozumienia mogło nastrecać pytanie pierwsze, w którym nuncjusz nie rozstrzygał, czy chodzi mu o zakonników–profesorów uczących w szkołach publicznych, czy szerzej – o profesorów studiów zakonnych i szkół publicznych. Mogło to mieć zastosowanie jedynie w odniesieniu do obu zakonów nauczających, tzn. jezuitów i pijarów, gdyż inne zakony w zasadzie nie prowadziły szkół publicznych w tym czasie.

⁴ Szerzej na temat samych form i typów źródeł, w jakich były przysyłane odpowiedzi na ankiety nuncjusza, zob. F l a g a, jw. s. 19-26.

⁵ Przez precedencję rozumiem określenia typu: "professor (vel lector) primarius", "secundarius", a więc wyrażenia oddające stosunek wzajemnej zależności profesorów względem siebie oraz kolejność, w jakiej dany profesor miał prawo nauczania odpowiedniego przedmiotu.

provincji (tzn. litewskiej, małopolskiej i ruskiej), dominikanów z prowincji litewskiej i ruskiej, dla obu prowincji (litewskiej i polskiej) karmelitów bosych, dla trzech (litewskiej, małopolskiej i wielkopolskiej) prowincji karmelitów trzewickowych, dla marianów, paulinów, dla obu prowincji (litewskiej i polskiej) pijarów oraz dla reformatów z prowincji pruskiej. Specjalizację profesorów uwzględnili ponadto wszystkie te zakony, które nadesłały odpowiedzi w formie katalogów. Przypomnijmy, że wyłącznie tym typem źródła posłużyli się bernardyni z prowincji wielkopolskiej, cystersi, jezuiti ze wszystkich czterech swych prowincji (litewskiej, małopolskiej, mazowieckiej i wielkopolskiej), karmelici trzewickowi z prowincji litewsko-ruskiej, reformaci z prowincji wielkopolskiej i trynitarze oraz augustianie eremici, bernardyni z prowincji litewskiej i reformaci z prowincji małopolskiej, którzy przysłali niezależnie od tabel – jako drugie źródło – właśnie katalogi⁶. Łącznie więc informację o specjalizacji profesorów przekazało 30 prowincji reprezentujących 15 zakonów, z tym że w przypadku dwóch prowincji (augustianów eremitów i bernardynów z prowincji litewskiej) informację powyższą przekazano w dwóch typach źródeł (tabelach i katalogach).

Tytuły naukowe profesorów podał tylko jeden zakon – benedyktyni. Oczywiście w przypadku obu zakonów nauczających, tzn. jezuitów i pijarów, wprowadzono rozróżnienie na profesorów, którzy uczyli we własnych studiach zakonnych, i profesorów, którzy uczyli w prowadzonych przez te zakony szkołach publicznych, czyli w kolegiach. Fakt ten jest godny odnotowania zwłaszcza w odniesieniu do pijarów, którzy przesłali swoje odpowiedzi w formie tabel, katalogi bowiem jezuitki zawsze zawierały tego rodzaju informacje. Właściwością tych katalogów było to, że dokładnie wymieniały i określały funkcje pełnione przez poszczególnych kapłanów, łącznie z zaznaczeniem (w nawiasie) czasu ich sprawowania. Jeden kapłan mógł często pełnić kilka różnych funkcji, i faktycznie je pełnił. Łączono funkcje administracyjne i duszpasterskie, administracyjne i dydaktyczne lub też duszpasterskie i dydaktyczne. Jak należy się domyślać, powierzanie kilku funkcji jednemu kapłanowi, czy też bratu koadjutorowi, było uwarunkowane konkretnymi potrzebami, jakie występowały w poszczególnych klasztorach i kolegiach. Brano zapewne przy tym pod uwagę również zdolności, umiejętności, kwalifikacje i predyspozycje poszczególnych zakonników.

W przypadku pytania dotyczącego studentów odpowiedzi przybierały dwojaką formę: jedni autorzy podawali wszystkich studiujących, inni natomiast tylko kleryków. Zależało to – podobnie jak w przypadku odpowiedzi

⁶ Zob. przyp. 4.

na pytanie odnośnie do profesorów - od charakteru źródła. W tabelach i katalogach, czyli w źródłach, które uwzględniały wspomnianą specjalizację profesorów, podawano zazwyczaj ogólną liczbę studentów, natomiast w trzecim typie źródła, czyli w opisach domów, wykazywano częściej liczbę samych kleryków. Toteż jeśli dla jakiegoś zakonu lub prowincji nadesłano odpowiedzi w dwu źródłach różniących się formą, wówczas dany zakon lub prowincja mają dwa rodzaje odpowiedzi. Przykładem tego są augustianie eremici, którzy w *Tabuli* z 1773 roku podali tylko kleryków, natomiast w *Wykazie* z 1774 r. wykazali wszystkich studentów. Podobnie benedyktyni w katalogu z 1768 r. podali studentów-kapłanów, studentów-kleryków i kleryków wieczystych, natomiast w *Statusie* z 1774 r. uwzględnili wyłącznie kleryków.

Rozróżnienie na studentów i kleryków, którego prawdopodobnie nie uświadomiano sobie, ma dla naszych rozważań istotne znaczenie. Zespoły osób określone tymi dwoma mianami w praktyce nie zawsze pokrywały się ze sobą. Pojęcie "studenci" było znacznie szersze niż "klerycy", obejmowało bowiem także kapłanów. Byli to najczęściej kapłani niedawno wyświęceni, którzy nie ukończyli jeszcze studiów teologicznych.

Niekiedy do kleryków-profesów zaliczano także kleryków-nowicjuszy. Tak postąpił np. autor *Statusu*, drugiego obok *Tabuli* źródła istniejącego dla prowincji litewskiej bernardynów.

Tak różny sposób podawania samych informacji, jak i różna klasyfikacja studentów powodowały, że w przypadku istnienia dwóch źródeł dla jednego zakonu lub prowincji liczby przez nie podane różniły się, i to niekiedy dosyć znacznie.

Samego poszerzenia informacji odnoszących się do studentów w stosunku do pytania ankiety dokonywano co najmniej w trojaki sposób: przez podanie stopnia zaawansowania studentów w studiach (co w praktyce oznaczało powiedzenie, ilu kleryków studiowało odpowiednią dyscyplinę wiedzy przewidzianą w programie kształcenia duchowieństwa), przez wyróżnienie wśród studiujących grupy kapłanów i grupy kleryckiej oraz przez podanie dokładnych liczb studiujących na poszczególnych kursach rocznych.

Informacje o tym, jakie przedmioty studiowano, podały w swoich odpowiedziach następujące zakony: augustianie eremici, benedyktyni, bernardyni z prowincji litewskiej i wielkopolskiej, dominikanie z prowincji ruskiej, oczywiście jezuici w swoich katalogach, karmelici bosi z obu swoich prowincji (litewskiej i polskiej), karmelici trzewickowi z prowincji litewsko-ruskiej i wielkopolskiej, pijarzy z obu swoich prowincji (litewskiej i polskiej), reformaci z prowincji małopolskiej i wielkopolskiej oraz trynitarze. Łącznie informacje o wykładanych przedmiotach zostały przekazane dla 18 prowincji zakonnych, które reprezentowały 10 różnych zakonów.

Kapłanów, którzy kontynuowali jeszcze swoje studia, uwzględnili w swoich odpowiedziach ankietowych następujące zakony: augustianie eremici, benedyktyni, bernardyni z prowincji litewskiej i wielkopolskiej, cystersi, dominikanie z prowincji ruskiej, karmelici bosci z obu swoich prowincji (litewskiej i polskiej), karmelici trzewicki z prowincji wielkopolskiej, marianie, pijarzy z prowincji polskiej oraz reformaci z dwu prowincji – małopolskiej i wielkopolskiej. Należy zaznaczyć, że w przypadku marianów pośrednio dowiadujemy się o tym, iż wśród studiujących byli kapłani. Informując o profesorach napisano w ten sposób: "philosophiae lectores qui et Verbi Divini praedicatores cum adminiculo sacerdotum studiosorum". Ponadto wiadomo, że trzech kapłanów nie miało pozwolenia na spowiadanie. Zapewne spowodowane to było tym, że nie ukończyli jeszcze studiów lub w najlepszym wypadku – nie zdali egzaminów wymaganych do otrzymania jurysdykcji do spowiadania. Drugi nietypowy zapis, odbiegający od pozostałych, zastosował autor z prowincji wielkopolskiej karmelitów trzewickich. Właściwością tego zapisu jest to, że nie pozwala on ustalić liczby kapłanów, którzy studiowali. Dla pięciu placówek: Poznania, Warszawy, Kłodawy, Kcyni i Płońsk, użyto w nim następującego sformułowania: "reliqui studentes sunt presbiteri".

Konkretne dane obrazujące liczebność poszczególnych kursów rocznych podały w swoich odpowiedziach tylko trzy zakony: cystersi, jezuici i karmelici bosci z prowincji litewskiej.

Przedstawione dane nie wyczerpują wszystkich informacji, jakie zamieszczano w ankiecie na temat studiów zakonnych. Niektóre zakony podały wiele innych danych, które wychodziły poza zakres pytań zawartych w ankiecie.

Jedną z tego rodzaju danych, bardzo ważną, wręcz podstawową w badaniach nad studiami zakonnymi, stanowiła informacja o tym, jakie rodzaje studiów istniały w poszczególnych prowincjach i zakonach. Informacja ta wykraczała poza pytania ankiety, chociaż pośrednio była ściśle związana z pytaniem o profesorów. Wszędzie bowiem tam, gdzie byli profesorowie, można mówić o istnieniu studium zakonnego. Nie wszyscy jednak autorzy odpowiedzi "klasztory", w których byli profesorowie, nazywali studiami. Określenia tego użyli wprost autorzy z prowincji małopolskiej i ruskiej bernardynów, z prowincji litewskiej dominikanów, z prowincji litewskiej karmelitów bosych, z prowincji małopolskiej reformatów oraz cystersi, dominikanie obserwanci, misjonarze, trynitarze i bazylianie z obu swoich prowincji (litewskiej i polskiej). We wszystkich wymienionych tu prowincjach i zakonach wykazano studia, biorąc za podstawę ich charakter merytoryczny, tzn. czy były to studia teologiczne czy filozoficzne, natomiast dominikanie prowincji litewskiej uwzględnili ponadto strukturę formalną studiów (zaznaczyli więc, gdzie były studia generalne, a gdzie formalne).

Inną dodatkową informacją przekazaną przez niektóre zakony, jak gdyby uzupełniającą poprzednią, była wiadomość o kapłanach kierujących i opiekujących się studiami klasztorными. W poszczególnych zakonach byli oni różnie nazywani. Najczęściej używano trzech tytułów: "prefekt studium" "prezes studium" oraz "regens studium". Dane o tego typu funkcjach podały następujące zakony: augustianie eremici, benedyktyni z prowincji litewskiej, cystersi, reformaci z prowincji wielkopolskiej i trynitarze. Wyjątkowo wymieniane były inne tytuły: jak "dyrektor studium", który występował u bernardynów w prowincji wielkopolskiej, oraz "magister" i "bakalarz studium", które nosili kierownicy studiów zakonnych w prowincji ruskiej dominikanów.

Dane o rezolutorach, czyli kapłanach powołanych do rozwiązywania kazuśw sumienia, jakie niektóre zakony zamieściły w ankiecie, stanowią kolejną informację poszerzającą zakres wiadomości o studiach zakonnych. Informacji tej nie zamieściły wszystkie zakony, gdyż w wielu z nich funkcję tę powierzano profesorom teologii moralnej, którzy zostali ujęci w ogólnej grupie profesorów⁷. Rezolutorów w swoich odpowiedziach wykazali augustianie eremici, cystersi, dominikanie z prowincji ruskiej, karmelici bosci z obu swoich prowincji (litewskiej i polskiej), paulini, trynitarze i reformaci z prowincji małopolskiej.

Kolejny zestaw danych, który poszerza znacznie naszą wiedzę, może nie tyle o studiach, ile raczej o wychowaniu i formie przygotowania do życia zakonnego, stanowią odpowiedzi informujące o nowicjatach, magistrach nowicjatów i samych nowicjuszach. Dane te przekazano prawdopodobnie w nawiązaniu do znanego nam pytania o liczbę kleryków, co zdaje się potwierdzać fakt, że zamieściło je wyjątkowo dużo zakonów i prowincji. Najwięcej prowincji, bo aż 19, dostarczyło informacji o nowicjuszach, 18 prowincji przekazało dane o nowicjatach, a 17 prowincji - o magistrach nowicjatu. Pełny zestaw zakonów i prowincji, które przekazały wiadomości na ten temat, przedstawia tabela.

Jak pokazuje tabela, sześć prowincji - a mianowicie cztery prowincje jezuickie, polska prowincja karmelitów bosych i obejmująca cały obszar Polski prowincja trynitarzy - przekazało informacje o wszystkich trzech elementach związanych z wychowaniem zakonnym, tzn. o nowicjacie, magistrze nowicjatu i nowicjuszach. Z pozostałych prowincji i zakonów czternaście z nich przekazało dane o dwu elementach, osiem zaś tylko o jednym z nich. Spośród owych 14 prowincji sześć podało informacje o magistrze i nowicjuszach, sześć o nowicjacie i nowicjuszach, dwie natomiast

⁷ Funkcja rezolutorów była z pogranicza dwu rodzajów działalności - duszpasterskiej i edukacyjnej. Ponieważ często powierzano ją profesorom teologii moralnej, uwzględniamy ją w obecnych rozważaniach. Zresztą bez uwzględnienia jej obraz wewnętrznych studiów zakonnych byłby niepełny.

ab. 1. Zakony, które podały dane na temat instytucji wychowawczo-formacyjnych dla ankiety nuncjusza G. Garampiego z lat 1773/74

Lp.	Zakon	Prowincja zakonna ^a	Informacja		
			o nowicjacie	o magistrze nowicjatu	o nowicjuszach
1.	Augustianie eremici			+	+
2.	Benedyktyni			+	+
3.	Bernardyni	litewska		+	+
		małopolska	+		+
		ruska	+		
		wielkopolska		+	+
4.	Dominikanie	litewska	+		+
		ruska		+	
5.	Franciszkanie konwentualni	polska	+		+
		ruska		+	
6.	Jezuici	litewska	+	+	+
		małopolska	+	+	+
		mazowiecka	+	+	+
		wielkopolska	+	+	+
7.	Karmelici bosci	litewsko-ruska			+
		polska	+	+	+
8.	Karmelici trze-wiczekowi	litewsko-ruska		+	
		małopolska	+		
		wielkopolska	+		+
9.	Marianie		+		+
10.	Misjonarze		+		
11.	Paulini		+		+
12.	Pijarzy	litewska		+	+
		polska		+	+
13.	Reformaci	małopolska	+	+	
		wielkopolska		+	
14.	Trynitarze		+	+	+
15.	Bazylianie	litewska	+	+	

^a Jeżeli nie podano prowincji, oznacza to, że dany zakon miał tylko jedną prowincję

uwzględnili dane o nowicjacie i magistrze nowicjatu. Jeden element dotyczący formacji zakonnej przekazali autorzy z ruskiej prowincji bernardyńców, z ruskich prowincji dominikanów i franciszkanów konwentalnych, z litewskiej prowincji karmelitów bosych, litewsko-ruskiej i wielkopolskiej prowincji karmelitów trzewickowych, z zakonu misjonarzy i z prowincji wielkopolskiej reformatów.

Kilka zakonów udzieliło informacji w ogóle nie związanych z pytaniami nuncjusza Garampiego. Dotyczyły one edukacji młodzieży, czyli nie kleryków, ale dopiero ewentualnych kandydatów do zakonów. Na uwagę zasługuje fakt, że oprócz dwóch zakonów (jezuici i pijarzy), których głównym celem było zgodnie ze swoim założeniem wychowywanie młodzieży, informację tego rodzaju przekazali także unicy bazylianie, dominikanie obserwanci, misjonarze, reformaci z prowincji pruskiej i trynitarze. Jezuici i pijarzy nie podali tych informacji w sposób w pełni zamierzony. Stało się tak dlatego, że w odpowiedzi na ankietę – jak już powiedzieliśmy – przesłali katalogi. Pozostałe zakony uczyniły to w miarę świadomie, gdyż odpowiadając ściśle na ankietę, nie musiały tych informacji zamieszczać. Zapewne chciały zaprezentować w ten sposób swoje wszystkie osiągnięcia na polu wychowawczo-edukacyjnym. Bazylianie z prowincji litewskiej wyszczególnili prowadzone przez siebie seminaria, natomiast ich współbracia z prowincji polskiej – prowadzone przez siebie szkoły parafialne i konwikty szlacheckie. Informacje o prowadzeniu szkół przez poszczególne klasztory zawarli w swoich źródłach reformaci z prowincji pruskiej oraz misjonarze i dominikanie obserwanci, z tą różnicą, że ci ostatni nie mówili o szkołach, tylko o nauczaniu młodzieży, misjonarze zaś – podobnie jak bazylianie – wykazali także pozostające pod ich zarządem seminaria. Odróżniali oni seminaria prowadzone dla własnych kleryków, tzw. seminaria internae, od seminariów przeznaczonych dla duchowieństwa diecezjalnego, czyli tzw. seminariów zewnętrznych. Trynitarze nie podali szkółek, tylko tzw. instruktorów chłopców, których funkcja była zapewne równoznaczna z funkcją nauczycieli szkół parafialnych.

Najwięcej informacji zawierają oczywiście katalogi jezuitów i pijarów. Jedni i drudzy zamieszczali w nich pełną obsadę administracyjną i dydaktyczną, jaką zatrudniali w swoich kolegiach. Obie obsady były mniej lub bardziej rozbudowane w zależności od tego, jakiego typu było to kolegium. Wyróżniano bowiem (tak było przynajmniej u jezuitów) trzy typy kolegiów: pełne, kolegia z pełną filozofią i kolegia z niepełną filozofią, oraz szkoły niższe, które z kolei dzieliły się na szkoły niższe pełne, szkoły niższe niepełne z 3-4 profesorami i szkoły niższe niepełne z 1-2 profesorami⁸

⁸ S. Załęski. *Upadek i odrodzenie szkół w Polsce*. Kraków 1933 s. 98-123 oraz Tablice II-VII.

Przedstawiona analiza jasno pokazuje, jak wiele cennych informacji na temat wewnętrznych studiów zakonnych zawiera – można powiedzieć wbrew samemu jej autorowi – ankieta nuncjusza Garampiego z lat 1773/74.

NUNCIO GIUSEPPE GARAMPI'S INVESTIGATION OF RELIGIOUS ORDERS
OF 1773/74 AS A SOURCE FOR RESEARCH
ON RELIGIOUS STUDIES AND THEIR ORGANIZATION

S u m m a r y

As is well known, the problem of intellectual formation of the clergy became particularly pressing in the post-tridentine period, when it was necessary to undertake religious renewal and defend the Church doctrine, attacked by the Reformation.

To find out about the formation and education received in those days by members of religious order groups or individual religious orders, we have to examine their internal study systems. The standard of religious studies can be judged by many different criteria, of which two appear to be particularly important: the curriculum and the organization and structure of the studies.

It turns out that much interesting information on the organization and structure of studies in some religious orders, information of a type that is hardly ever found in other kinds of sources, can be obtained from the so-called investigation of religious orders by nuncio G. Garampi, conducted in Poland in the years 1773–1774 (the source is familiar to historians and has been used on some earlier occasions). Among the eleven questions nuncio Garampi addressed to the provincials there were two dealing with religious studies. One concerned the priests who were members of the teaching staffs, the other the seminary students. As some answers went beyond the scope of these questions, the materials contain much valuable information on the organization and structure of religious studies. The present article analyzes the information and assesses its value for the historian.